

דף נג; פרק תשיעי – 'מעשר בהמה'

'...גזירה משום יתום'. יש לבאר מה טעם הוא זה, הלא אם יטעה ויכניס יתום למנין, לא יהול המעשר, ואם כן כיצד יתכן שבגלל החשש שמא יטעה ולא יעשר נאמר שלעולם לא יעשר?! ובשלמא בזמן הבית יתכן לומר שחוששים להקרבת חולין בעזרה על ידי טעותו, אבל הלא בזמן הזה אנו עוסקים. ובשגגת אריה (ד) פירש שכשמכניס יתום לדיר בטעות, הרי אינו בכלל המנין, ונמצא שנתקדשה הבהמה הי"א ויבואו בה לידי תקלה, שהרי לא ינהגו בה קדושה (וכן פרש בספר מים קדושים). ולפי זה יצא שאם לאחר שעושה נמצא אחד מן הצאן טרפה – ייאסר כל העדר, שהרי נתקדש האחד-עשר ולא ידוע איזהו [והלא בריה אינה בטלה ברוב] ולא משמע כן. וצריך עיון (עפ"י חדושים ובאורים ז, ב).

'אי הכי מעיקרא נמי לא? אלא אלא אפשר בהכרזה הכא נמי אפשר בהכרזה?! – אלא אמר רבה: משום תקלה'. במנחת חינוך (רפז) העיר: 'ובאמת אינו מובן כלל, דכמה גזירות וסייגות מצינו לחז"ל וכל אחד היה בזמן אחר ולא הקשו בש"ס כלל דהיה להם לגזור מקודם, כי כל גזירה וסייג הופיע עליהם רוח הקודש כל אחד בזמנו, למשל דגורו חז"ל שלא לתקוע שופר בשבת, ובודאי לא היתה גזירה בימי משה רבינו ע"ה ואחר כך גזרו...!'

ולכן פרש קושית הגמרא באופן אחר; כי הנה כתבו אחרונים שאין כח ביד חכמים לעקור מצוה מן התורה מכל וכל, וזהו שמקשה, אם אמרת גזרה משום יתום, הלא מטעם זה יש לגזור בין בזמן הבית בין שלא בזמן הבית, נמצא שהיא גזרה המבטלת את המצוה לגמרי ואין חכמים גוזרים בכגון זה כלל [אף לא לתקופה מסוימת או למקום מסוים, כגון רק לזמן החורבן – שהרי טעם הגזרה שייך לכל מקום ולכל זמן].

והסיקו שגזרו משום תקלה – והלא גזרה זו מעיקרא אינה שייכת אלא לזמן מסוים, כשאין הבית בנוי. לפי הסבר זה אין מובן הלשון 'אי הכי מעיקרא לא, אלא אפשר בהכרזה הכא נמי אפשר בהכרזה' – הרי גם אם היה טעם הגון לגזור, לא היו גוזרים לדבריו, משום שא"א לבטל המצוה לגמרי, ומהו שאמרו משום שאפשר בהכרזה.

'אלא אמר רבה: משום תקלה' – וכיון שפטרו מלעשר, פטרו גם בעלי מומים, אעפ"י שאפשר לאכלם לאלתר ואין בהם חשש תקלה – שנראה הדבר כחוכא לחייב בעלי מומים ולפטור תמימים. ובזמן המקדש היו מעשרים אף בחז"ל אעפ"י שלא היו קרבים, ולא חשו ב"ד הראשונים לבטל מעשר חז"ל מפני תקלה, ורק ב"ד שלאחריהם חששו. או אפשר, בזמן שנהגו בארץ לא נראה לחכמים לחלק בין הארץ לחז"ל, שלא יאמרו שאין מעשר בהמה נוהג בחז"ל ואף אם יעשרו – יאמרו שהוא חולין, אבל בזמן הזה לא יבואו לטעות כל כך, לכך גזרו (עפ"י חזון איש כו, ב. וע"ע חדושים ובאורים ז, ב). עוד זאת: בזמן המקדש לא חשו לתקלה בחז"ל, שהרי יכול להטיל מום בכל העדר, כמו שאמרו בסמוך. ואין חשש שלא ימצאו בהמות להקרבה – שהרי מצויות בארץ. לא כן בזמן הזה אין לעשות תקנה זו משום מהרה ייבנה המקדש ולא ימצאו בהמות להקרבה (מים קדושים).

'אין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין בזמן הזה, ואם הקדיש...'. הרמ"א (ביו"ד רנח, א. עפ"י הגהות אשרי) פסק שאם הקדיש (מטלטלין. עש"ד) בזמן הזה – צריך לישאל לחכם וזה מתיר לו את הקדשו בחרטה כשאר נדרים [דקיימא לן (בערכין כג.) נשאלין על ההקדשות. בהגר"א].

וזהו כדעת התוס' שלא התירו לפדות מטלטלין אלא קנסוהו לאבד הדבר לפי שעבר על האיסור להקדיש, אבל דעת הר"ף והרמב"ם שגם מטלטלים הרי הם כקרקעות ונפדים בשוה-פרוטה, ולפי זה אין צריך להישאל (עפ"י הש"ך שם [וכן דעת הראב"ן ריש קדושין, שאפשר לחלל על דמים מועטים והשליכם לנהר]). בספר מנחת שלמה (סכ"ה) כתב שנראה כיון שהר"ף הרמב"ם והראב"ד סוברים שמועיל פדיון, וגם לפי התוס' שמחמירים אינו אלא מדרבנן, אפשר שלהלכה יש להקל בדבר.

אף על פי שבזמן רבי כבר לא נהגו במעשר בהמה, שנינו במשנה סתמא 'בפני הבית ושלל בפני הבית', כי התנא משמיענו את עיקר הדין, הגם שלמעשה המנהג אינו כן. [ויתר על כן מצינו כמה משניות המבארות דין תורה הגם שמדרבנן הדין שונה, כברייתא פאה 'אלו דברים שאין להם שיעור'. וכן בתוס' שבועות י"א: סד"ה אי הכי. אך ע' בתוס' יומא ז. (סד"ה שנטמא)]. גם יתכן שהמשנה נשנתה בזמן קדום, שאז נהג מעשר בהמה, ולא זוהי משנה ממקומה.

על שיטת הראשונים בבכור בזמן הזה, בודאי-בכור ובספק, האם רשאים להכניסו לכיפה - ע' במובא בע"ז יג ולעיל כו.

תד"ה אלא. מבואר בתוס' (וכן בע"ז יג) שאפוטרופוס יכול לעשר מעשר בהמה לקטן. ויש לעיין כיצד יש לו כח בדבר, הרי אם נאמר שזכותו בנכסים ניתנת לו מכח 'הפקר ב"ד הפקר' וחכמים הקנו לו זכות בבהמות שיוכל לעשרן, הלא לקוח פטור ממעשר. ומזה יש להוכיח שכח האפוטרופוס אינו משום 'הפקר ב"ד'. והארכנו במקום אחר (בספר בית התלמוד כרך ה עמ"ס חולין ח"ב). ובקצות החשן (רצ) הביא סברת הר"ן שכח אפוטרופוס הוא לחלוק בין השותפים. ולפי"ז כתב הקצה"ח, יש לו כח לעשר פירות, שהפרשת מעשר הינו חלוקה של חלק הלויים מחלק הישראל. ויש לדון האם מעשר בהמה נחשב כחלוקת שותפים אם לאו - שהרי הוא ממון בעלים לריה"ג. ושמה כיון שיש גם ממון גבוה בקרבן מעשר בהמה, נחשב כחלוקת שותפים (מהגר"נ גולדברג שליט"א).

'הכי קאמר (אולי: 'קאמרינן'), ליקנינהו לאודנייהו לעכו"ם דלא ליקדש מעיקרא - אפשר כדרב יהודה...' על המנהג בזמן הזה למכור לנכרי חלק באם - ע' במובא לעיל ג:

(ע"ב) 'אפשר כדרב יהודה, דאמר רב יהודה: מותר לו לאדם להטיל מום בבכור קודם שיצא לאויר העולם'. ואם תאמר מה תירץ הלא עדיין קשה מדוע לא תיקנו חכמים להטיל מום קודם שיצא לאויר העולם משום חשש תקלה? - יש לומר שלא הוצרכו לתקן זאת כי גם ללא תקנה ינהגו כן הכל [ואינו דומה להקנאת האוון שאין הכל יודעים דבר זה, ולכך הקשו 'ליקנינהו לאודנייהו' - שחכמים יתקנו לעשות כן] (מים קדושים. וע"ע צאן קדשים).

זכי תימא אפשר דשדי ביה מומא בכולי עדריה - מהרהר יבנה המקדש...' אודות התר להטיל מום בכל העדר, בזמן הבית ובזמן הזה - ע' במובא לעיל לו:

'מוקדשין פשיטא, לאו ידיה נינהו'. נראה שגם לפי מה שאמרו להלן בסמוך שמצד הסברה [לולא הלימוד המיוחד מיהיה קדש] שייך שקדושת מעשר תחול על קרבן אחר ויש כח ביד הבעלים לעשר בהמה שהיא כבר מוקדשת [כי עדיין 'תורא דראובן' היא, והיא שלו לענין זה שיכול להחל עליו קדושה נוספת, ואפילו בקדשי קדשים, וכמו לענין תמורה] - בכל זאת מקשה הגמרא 'פשיטא' משום שאין

הקרבתן שייך בחיוב מעשר כיון שהיא בהמת הקדש, והרי על הקדש אין שייך חלות חיוב מעשר (עפ"י אחיעזר ח"ג נו, ב. וע"ש סב, ג).
 עוד צידד שם שלפי המסקנא אכן אין צורך להעמיד בקדשים קלים וכו"ל. וכן כתב בחזו"א כו, ב.
 עוד על המו"מ בסוגיא – ע' בחזו"א שם; בית ישי ככד הערה ה; מנ"ח שס, ת.

'אחד קדשי מזבח ואחד קדשי בדק הבית אין משנין אותם מקדושה לקדושה אבל מקדישין אותו הקדש עילוי ומחרימין אותו'. ישנן דעות הסוברות שאין אדם יכול להקנות לחברו זכות 'טובת הנאה' שיש לו בדברים מסוימים [עכ"פ לדעת האומר 'טובת הנאה אינה ממון'], שזכות זו אין בה ממש לעשות בה הקנאה (ע' קצות החשן רעו סק"ב רג סק"א; נתי"מ רעו סק"ד; בית הלוי ח"ג מו, ג בדעת העיטור). ומכל מקום מבואר כאן שאפשר להקדיש קדשי מזבח לבדק הבית ב'הקדש עילוי', ומתחייב המקדיש להקדיש דמי טובת הנאה שיש לו באותם קדשים. בטעם הדבר נאמרו כמה פירושים; –
 יש מי שכתב שההקדש חל מגזרת הכתוב ואין ללמוד קנינים מהקדש (עפ"י שו"ת מהרי"ט ח"ב יו"ד ה). ויש מפרשים שאמנם 'הקדש עילוי' אינו חל בגוף הדבר אלא גזרת הכתוב היא שמתחייב בדמיו, ולכן מועיל הקדש זה להתחייב דמי טובת הנאה (עפ"י בית אפרים או"ח מא ותורות חסד או"ח מד, ב – עפ"י מהרי"ט; אחיעזר ח"ג א, ה; חלקת יואב חו"מ כג. ויש דעות ש'הקדש עילוי' חל רק מדרבנן לדעת חלק מהאמוראים – ערש"י תמורה לב:). ויש אומרים: דוקא מעשה קנין כגון משיכה אינו תופס בטובת הנאה, שהיא זכות חיצונית ואינה בגוף החפץ, אבל הקדש החל בדיבור, מועיל אף על טובת הנאה (עפ"י מקור חיים בפתחה להל' פסח תלא סק"ג. מובא כ"ז באנצ. תלמודית ערך 'טובת הנאה' כרך יט עמ' קלט).

דף נד

ישני מינין בעלמא מנלן? – הני דרבנן נינהו... שיטת רש"י (כאן ובברכות לו. ד"ה גבי; שבת סח. ר"ה יב: ד"ה מנא; שם יג: ד"ה מתוך (וע"ש טו סע"א); ביצה ג: ד"ה תנא; יבמות פא. ד"ה אפילו וד"ה שאני; כתובות כה. ד"ה ואיבעית; שם כה: קדושין ג ד"ה מפני [וע"ש בלשון התוס']; שם סט: חולין ו:), וכן האריכו להוכיח התוס' (כאן ובר"ה יב. ובע"ז נח: ובחולין ו-ז. וכ"כ בעירובין לב. ובביצה ד: ובבבבמות פא. ובכתובות כה: נו: ובב"מ פט. ובמכות כג: ובע"ז נח סע"ב ובזבחים עג.) שכל שאר המינים מלבד דגן תירוש ויצהר – אינם חייבים בתרומות ומעשרות מן התורה אלא מדרבנן.

וכן היא שיטת הראב"ד (מעשר א, ט). [וי"א שהראב"ד חזר בו וסבר שתרומה נוהגת בשאר פירות מהתורה אלא שאין חיוב מיתה לזר האוכלה רק בתרומת דגן תירוש ויצהר, כמובא בשמו בספר כפתור ופרח ספ"ג. ע' רש"ס ומלאכת שלמה ריש מעשרות; שבט הלוי ח"א קעג וח"ה קעא, ד. וראה בהרחבה בשיטת הראב"ד במאמר הר"י עמנואל זצ"ל, קובץ המעין טבת תשנ"ח].

וכן דעת הר"ש (מעשרות א, א) והרמב"ן (בפירושו לתורה – דברים יד, כב. כאשר הביא החזו"א שביעית ז, כג) והריטב"א (בר"ה יב.).

ומכל מקום כתבו התוס' (עפ"י הירושלמי) שיש חילוק בין ירקות לשאר פירות, שבירקות הקלו יותר בדברים מסוימים ולכך לא הסמיכו מעשר ירקות מן הכתובים, כשם שנתנו סמך לשאר פירות. וגם יש חילוק לדינא: בעמון ומואב ומצרים ובבל – שבשאר פירות חייבים בהם בת"ג, ואילו ירקות פטורים מכלום (עתוס' כאן ובחולין ז. ועוד).